

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

ตลอดระยะเวลากว่า 5 ทศวรรษที่ผ่านมา มูลนิธิโครงการหลวงได้สร้างนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาพื้นที่สูงทั้งในรูปแบบของนวัตกรรมด้านผลผลิตและนวัตกรรมด้านกระบวนการ ด้วยการบูรณาการความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ส่งผลให้เกษตรกรส่วนใหญ่สามารถผลิตอาหารที่เพียงพอต่อครัวเรือน มีรายได้เพิ่มขึ้น พื้นที่ปลูกผัสดินในพื้นที่โครงการหลวงได้หมดไปตั้งแต่ทศวรรษที่สองของการพัฒนา รวมถึงได้สร้าง “ต้นแบบของการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน” แต่ทั้งนี้ยังมีความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหาพื้นที่สูงซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ ดังนั้น รัฐบาลจึงได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้ง “สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) หรือ สวพส.” ซึ่งมีเป้าหมายในการพัฒนาพื้นที่สูงโดยยึดรูปแบบการดำเนินงานของโครงการหลวงเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาของ สวพส. ทำให้กลุ่มเกษตรกรแกนนำสามารถผลิตอาหารที่เพียงพอสำหรับครัวเรือนและมีรายได้เพิ่มขึ้น ทั้งนี้จากผลสำเร็จทั้งของมูลนิธิโครงการหลวง และ สวพส. เกิดจากการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพเกษตรกรให้มีความสามารถในการประกอบอาชีพเพื่อสร้างรายได้บนฐานความรู้ รวมถึงการพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนที่เข้มแข็งของชุมชนบนพื้นที่สูงจำเป็นต้องอาศัยบทบาทหญิงชายที่เท่าเทียม โดยเฉพาะชุมชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่มีความจำเพาะและแตกต่างกันไปตามแต่ละภูมิสังคม

ในปี พ.ศ. 2564-2565 สวพส. ได้ศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาแบบโครงการหลวงต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทสตรีในการพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนในชุมชนโครงการหลวง 12 แห่ง ได้แก่ อินทนนท์ ขุนวาง แม่แฮ แม่แพะ แม่สาใหม่ ห้วยลึก ป่าเมี่ยง ห้วยโป่ง ห้วยน้ำขุ่น ผาตั้ง ปังค่า และพระบาทห้วยต้ม ครอบคลุมกลุ่มสตรี 7 ชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง คนเมือง ลาหู่ อาข่า จีนยูนนาน และอัวเมี่ยน รวมทั้งสิ้น 1,823 คน พบว่าสตรี 72% มีความเห็นว่าชุมชนยอมรับบทบาทของสตรีมากขึ้น โดยพิจารณาจากจำนวนสตรีที่สามารถทำงานนอกบ้านและมีส่วนร่วมในการหารายได้ของครัวเรือน จำนวนสตรีในการเข้าร่วมประชุม สักส่วนสตรีที่ร่วมแสดงความคิดเห็น และสตรีได้รับเลือกเป็นผู้นำชุมชน/คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น ด้านบทบาทในครัวเรือน พบว่าสตรีมีบทบาทหลักในการตัดสินใจเลือกชนิดอาหารและค่าใช้จ่ายของครัวเรือน สตรีมีบทบาทเกือบเท่าเทียมผู้ชายในการวางแผนอนาคตของครัวเรือนเรื่องการดูแลสุขภาพอนามัยของสมาชิกและการศึกษาของบุตร รวมทั้งข้อเสนอแนะแนวทางการยกระดับบทบาทสตรีชาติพันธุ์ในชุมชนโครงการหลวงทั้งหลักสูตรรวมสำหรับทุกสถานีวิจัยโครงการหลวง/ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง และหลักสูตรเฉพาะที่เหมาะสมกับแต่ละภูมิสังคม

จากผลการศึกษาที่ผ่านมาทำให้ สวพส. ได้ทราบปัญหาและความต้องการของสตรีชาติพันธุ์ รวมถึงโอกาสในการยกระดับบทบาทสตรีชาติพันธุ์ในการมีส่วนร่วมพัฒนาเศรษฐกิจของครัวเรือน ปี พ.ศ. 2566 สวพส. จึงได้ศึกษากระบวนการเสริมสร้างบทบาทสตรีชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในการมีส่วนร่วมพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของสตรีชาติพันธุ์ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับสตรีเป้าหมายในชุมชนโครงการหลวง 5 แห่ง ได้แก่ ปังค่า ห้วยน้ำขุ่น พระบาทห้วยต้ม ป่าเมี่ยง และแม่แฮ ครอบคลุมกลุ่มสตรี 5 ชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง ลาหู่

อ่าวเมียน และคนเมือง พบกระบวนการยกระดับบทบาทสตรีชาติพันธุ์ 5 ขั้นตอนหลัก ประกอบด้วย (1) การวิเคราะห์และคัดเลือกกลุ่มสตรีเป้าหมายแบบมีส่วนร่วมอย่างน้อย 3 ฝ่าย (2) การออกแบบและคัดเลือกวิธีการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม โดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (3) การทดสอบการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง (4) การสะท้อนย้อนกลับ และ (5) ข้อเสนอแนะการพัฒนาบทบาทสตรีในระยะต่อไป อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันเป็นยุคที่เทคโนโลยีมีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ซึ่งส่งผลกระทบเชิงบวกต่อการพัฒนาประเทศ แต่ก็ทำให้เกิดช่องว่างของความสามารถในการแข่งขันของประชากรพื้นที่ราบและพื้นที่สูงมากขึ้น เนื่องจากความเหลื่อมล้ำด้านโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล การเข้าถึงความรู้และทักษะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ดังนั้น การยกระดับบทบาทกลุ่มสตรีชาติพันธุ์ในการมีส่วนร่วมพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนและการเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาชุมชนในยุคดิจิทัล จึงจำเป็นต้องเสริมสร้างความรู้และทักษะที่เท่าทันการเปลี่ยนแปลงให้กับกลุ่มสตรีชาติพันธุ์ โดยในปี พ.ศ. 2567 การวิจัยและพัฒนาทักษะการเป็นผู้ประกอบการในยุคดิจิทัลของกลุ่มสตรีชาติพันธุ์ จะทำให้ทราบสถานะ ความพร้อม ปัจจัยสนับสนุนและข้อจำกัดของการยกระดับบทบาทสตรีชาติพันธุ์ในการปรับเปลี่ยนจากผู้ผลิตสู่ผู้ประกอบการที่สามารถผลิตสินค้าซึ่งมีคุณภาพและสอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค มีโอกาสทางการตลาดที่หลากหลาย สามารถบริหารจัดการธุรกิจจนเกิดผลกำไร บนฐานความรู้ การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล รวมถึงกระบวนการพัฒนาทักษะการเป็นผู้ประกอบการในยุคดิจิทัล สำหรับเป็นแนวทางเสริมสร้างบทบาทสตรีชาติพันธุ์ในการพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนและยกระดับสู่การเป็นผู้ประกอบการในยุคดิจิทัลที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) เป้าหมายที่ 5 การลดความเหลื่อมล้ำและความเท่าเทียมทางเพศ

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 เพื่อศึกษาสถานะความพร้อม ปัจจัยและเงื่อนไขในการยกระดับการเป็นผู้ประกอบการในยุคดิจิทัลของกลุ่มสตรีชาติพันธุ์ในชุมชนโครงการหลวงและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง

1.2.2 เพื่อออกแบบกระบวนการเสริมสร้างทักษะการเป็นผู้ประกอบการในยุคดิจิทัลของกลุ่มสตรีชาติพันธุ์ในชุมชนโครงการหลวงและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ที่เหมาะสมกับช่วงวัย การศึกษา และทักษะดิจิทัล

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่

ดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มสตรีเป้าหมายในชุมชนโครงการหลวงและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง โดยพิจารณาจาก (1) กลุ่มสตรีที่สามารถพัฒนาตนเองและครอบครัวให้มีอาหารที่เพียงพอและรายได้ (2) สตรีที่เป็นตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์ (3) ขนาดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงด้านรายได้ (4) ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่คมนาคมสะดวกและเข้าถึงสัญญาณเครือข่ายอินเทอร์เน็ตหรือมีสมาชิก/บุคคลในครอบครัวของสมาชิกอยู่ในพื้นที่คมนาคมสะดวกและเข้าถึงสัญญาณเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้ จำนวน 9 แห่ง ดังนี้

- 1) สถานีเกษตรหลวง/ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง 6 แห่ง ครอบคลุมสตรี 4 ชาติพันธุ์ ได้แก่ ห้วยน้ำขุน (ลาหู่) ปังค่า (อ้าวเมียน ม้ง) อินทนนท์ (กะเหรี่ยง ม้ง) ขุนวาง (กะเหรี่ยง ม้ง) ห้วยลึก (ม้ง มูเซอ) และพระบาทห้วยต้ม (กะเหรี่ยง)
- 2) โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 3 แห่ง ครอบคลุมสตรี 3 ชาติพันธุ์ ได้แก่ ห้วยก้างปลา (อาข่า) ห้วยโป่งพัฒนา (ลีซู) ผาผึ้ง-ศรีคีรีรักษ์ (คนไทยพื้นราบ)

1.3.2 ขอบเขตเชิงเนื้อหา

ในอดีตสตรีชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงมีบทบาทสำคัญในการดูแลสถานะของสมาชิกในครัวเรือนและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเป็นอัตลักษณ์ ปัจจุบัน ชุมชนยอมรับบทบาทของสตรีมากขึ้น สตรีชาติพันธุ์เริ่มมีบทบาทในการร่วมพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนแบบเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายทั้งในรูปแบบรายเดี่ยวและรายกลุ่ม การศึกษาในครั้งนี้จึงเน้นการศึกษาการพัฒนาศักยภาพสตรีชาติพันธุ์สู่การเป็นผู้ประกอบการในยุคดิจิทัลที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของกลุ่มสตรี เหมาะสมกับช่วงวัย การศึกษารวมทั้งทักษะดิจิทัล 3 กลุ่ม ได้แก่ ผู้ประกอบการจากการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ประกอบการในการเป็นผู้ผลิตและผู้จำหน่ายอาหารที่มีโปรตีนในชุมชน และผู้ประกอบการเดิมด้วยการเสริมทักษะภาวะผู้นำให้สามารถถ่ายทอดความรู้ในที่สาธารณะได้ โดยมีขอบเขตการศึกษาดังนี้

- 1) การศึกษาข้อมูลของกลุ่มสตรีชาติพันธุ์เป้าหมายในการยกระดับบทบาทสตรี ในสถานีกะหลา/ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง โดยกระบวนการมีส่วนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 3 ฝ่าย
- 2) การศึกษาสถานะ ความพร้อม ปัจจัยและเงื่อนไขในการยกระดับการเป็นผู้ประกอบการในยุคดิจิทัลของกลุ่มสตรีชาติพันธุ์ในชุมชนโครงการหลวงและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ประกอบด้วย คุณสมบัติของการเป็นผู้ประกอบการ ปัจจัยพื้นฐานในการประกอบธุรกิจ ความพร้อมของโครงสร้างพื้นฐานและระบบสื่อสาร
- 3) การออกแบบกระบวนการเสริมสร้างทักษะการเป็นผู้ประกอบการในยุคดิจิทัลของกลุ่มสตรีชาติพันธุ์ในชุมชนโครงการหลวงและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงที่เหมาะสมกับช่วงวัย การศึกษา และทักษะดิจิทัล
 - วิเคราะห์ช่องว่างระหว่างเป้าหมายการเป็นผู้ประกอบการกลุ่มสตรีเป้าหมายกับทักษะของกลุ่มที่มีในปัจจุบันเพื่อออกแบบวิธีการที่เหมาะสมกับผู้เรียนรู้
 - ทดสอบกระบวนการพัฒนาทักษะการเป็นผู้ประกอบการของกลุ่มสตรีเป้าหมายด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - วิเคราะห์ปัจจัยสนับสนุนและข้อจำกัดในการยกระดับบทบาทสตรีสู่การเป็นผู้ประกอบการ